

TANZİMAT DÖNEMİNDE ORDU – HALK İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

Ayten Can Tunalı*

ÖZET

Tanzimat Döneminde askerlik alanında yapılan düzenlemeler sonucunda Osmanlı Ordusu çağdaş bir yapıya kavuşturulmuştur. Askerlik süreye bağlanmış, İmparatorluk 6 bölgeye ayrılarak her bölgede bir ordu merkezi kurulmuştur. Kura usulüyle asker alınması, bu hizmetin vatan borcu olarak mecburi tutulması geniş kitleler tarafından iyi karşılanmıştır. Gönüllü asker olanların sayısında artış olmuş, kışla yapımında, istihkam inşasında halktan büyük destek alındığı gibi, silah ve cephane alımı ile ulaşımda- savaşlarda kullanılan hayvanların temininde karşılıksız bağış yolu ile halktan önemli katkı sağlanmıştı. Orduya katkıları bulunanlar, komutanlar tarafından hükümete bildirilerek ödüllendirilmeleri sağlandığı gibi taltif edilmelerinde de etkili olunduğu görülmektedir

Anadolu tarafında olduğu kadar Rumeli’de de halkın bu tür katkılarının örnekleri aktarılarak, verilen destek hakkında ilk kez belgeleriyle birlikte ayrıntılı bilgiler bu çalışmada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler : Gönüllü askerlik, tabya, iane, kura, redif,

* Dr. Ankara PTT Başmüdürlüğü’nde Uzman. Bu makale, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876) " (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003)adlı doktora tezimde yer alan bilgiler esas alınarak hazırlanmıştır.

Zusammenfassung

Einige Beobachtungen über die Armee-Volk Beziehungen während der Tanzimat Periode

Die Osmanische Armee wurde während der Tanzimat Periode modernisiert. Die Militärdienst wurde befristet und die Osmanische Reich in 6 Wehrkreis geteilt. In jeden Wehrkreis wurde ein Armeequartier eingerichtet.

Ordnungsgemasse Rektierung und das Wehrdienst wurde als patriotische Wehrpflicht wurde angenommen. Diese Entwicklung von Allgemeinen akzeptiert.

Es wurde in Zahl freiwillig in den Heeresdienst eingetretene Soldaten aufgenommen.

Das Volk hat bei Kasernenbau, Befestigungsanlagebau geholfen, und das Volk hatte für Waffe- und Munitionkauf viel gespendet.

Die Kommandeure haben die Spender zu den Monarschie mitgeteilt und haben veranlast dass die Spender belohnt werden.

Grundpunkte : Die Spende, Das Fort, Die Rektierung, freiwilliger Heeresdienst.

Osmanlı İmparatorluğunda ilk yeniliklerin askerlik alanında yapıldığı bilinmektedir. III. Selim'in önderliğini yaptığı önemli yenilikler ne yazık ki uzun ömürlü olamamış, Kabakçı Mustafa Ayaklanması sonucunda yapılanların bütünü ortadan kaldırılarak eskiye dönülmüştü. Daha sonra bazı düzenlemeler yapıldıysa da bunlar da kalıcı olmadı¹. İlk kalıcı yenilikler, 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile birlikte hayata geçirildi. Yeni Ordu'nun kuruluşunda çağdaş düzenlemeler esas alınmış, askeri rütbelere ve teşkilatlanma daha sonra yapılacak düzenlemelerde aynen kalacak kadar esaslı bir şekilde tespit edilmişti. Ancak, askerlik süreye bağlanmamış, bütün Osmanlı teb'ası için bu hizmetin zorunlu olduğu belirtilmemiştir². Öte yandan düzenli ordu, İstanbul'da bulunduğu için taşrada iç güvenliğin sağlanmasında problemler ortaya çıkmaktaydı. Bunun önüne geçmek amacıyla Redif Askeri Teşkilatı kurulacaktır³.

Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra oluşturulan yeni orduya asker alımında eski yöntemler uygulandığı gibi askerlik için süre de belirlenmemiştir.

¹ III.Selim dönemini konu edinen bütün eserlerde askerlik alanında yapılan yenilikler de ele alınmaktadır. Son yıllarda bu eserlere yenileri de eklenmiştir. Bkz. Kemal Beydilli- İlhan Şahin;Mahmut Raif Efendi ve Nizam-ı Cedid'e Dair Eseri, TTK, Ankara 2001.

² Ahmet Yaramış, II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-yi Muhammediye (1826-1839) A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002. Bu çalışmada Asakir-i Mansure'nin kuruluş ve işleyişi ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

³ Redif Askeri teşkilatının kuruluşu ve işleyişi için bkz. Musa Çadırcı, " Redif Askeri Teşkilatı",Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara 2000.

TANZİMAT DÖNEMİNDE ORDU-HALK İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

Bu durum yakınmaların başlıca sebeplerinden biri olarak görülüyor ve gösteriliyordu. Geçekten, 20 yaşında asker olan birisi 40-50 yaşına kadar bu hizmeti yapmakla yükümlü tutuluyordu. Bu ise toplumda hoşnutsuzluğa yol açıyordu. Tanzimat'la birlikte askerlik herkes için vatan borcu olarak kabul edilip süreye bağlanmakla çağın gereklerine uygun atılıcı bir adım atılmış oldu. Kanun önünde herkesin eşit olduğu anlayışından hareketle Müslüman olan ve olmayanların vatan borcunu eda edeceği ilkesi kabul edildi. Bunun için gerekli kanunların çıkarılacağı Ferman'da ön görüldü.

Mülki, mali ve diğer alanlarda başlatılan yeniliklerin hemen arkasından 1844 yılından itibaren askerlikle ilgili düzenlemeler yapılırken halkın gönüllü olarak desteğini almak için büyük çaba gösterildi. Özellikle Müslüman halkın katkısını ve desteğini sağlamaya yönelik her türlü önlem alınmaya gayret edildi. Din ve devlet, vatan kavramları öne çıkarılarak propagandaya önem verildi. Bununla beraber, kanunların herkese eşit uygulanacağı, kimsenin korunup kollanmayacağı, asker almada şeffaflığın ilke edinileceği üzerinde önemle duruldu. Nitekim çıkarılan asker alma kanunlarında bu hususa özen gösterildiği açıkça görülmektedir.

Kura ile asker alma ilkesinin kabul edilmesinin ardından, Kuranın bir kurul aracılığı ile katılanların gözleri önünde çektilmesi, asker alımında haksızlık, adam kayırma ve benzeri eski döneme özgü uygulamaları sona erdirdi. Askerliğin süreye bağlanması, gönüllü askerliğin önünü açtı. İmparatorluğun hemen her tarafında kura dönemlerinde gönüllü asker yazılanların sayılarında gözle görülen artışlar oldu. Gönüllü asker olma isteklilerinin bir çoğunun kaynaklara geçmiş bulunduğunu önemle belirtmeliyiz. Bununla beraber, Bağdat, Hicaz ve Yemen gibi aşiret yaşamının önemini koruduğu ve merkezi hükümetin kesin denetiminde olmayan bazı bölgelerde bütün önlemlere rağmen eski alışkanlıklarını devam ettirmek isteyen toplulukların olduğu da bir gerçektir. Örneğin, Bağdat Vilayetine bağlı Musul ile Şehr-i Zor ve Süleymaniye sancaklarında ancak 1869 yılında kura uygulanabilmişti. Bağdat merkezinde bazı mahallelerde İslamiyet ve vatan haini olarak nitelendirilen bazı kimselerin bir araya gelerek ayaklandıkları, silah kullandıkları, üzerlerine asker gönderilerek yüz kişi kadarının tutuklandığı haberi gazetelerde yer almıştı⁴. Güney Doğu Anadolu'da benzer tepkilerin görüldüğü, aşiretleri yerleşik hayata geçirmek için çaba gösterildiği iyi bilinmektedir. Adana ve Kozan dolaylarında aşiretlerin yerleştirilerek devlete karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak kolay olmamıştı . O sıralarda Anadolu'da nüfusları gittikçe artan Çerkez toplulukları da asker vermek istemiyorlardı.

Asker alımında karşılaşılan önemli bir sorun ise sağlıklı nüfus sayımlarının yapılmamış olmasıydı. 1830, 1844 ve daha sonraki yıllarda ardı ardına yapılan sayımların en önemli amacının askerlik çağında olanların sayısının saptanması idi. Sivil memurlarla yaptırılan sayımlardan istenilen sonuç alınmayınca bu işte

⁴ Ceride-i Askeriye, defa, 297. 20 Cemaziyevvel 1286 (26.09.1869).

askerlerden yararlanma yoluna gidilmişti.1864 yılı baharında yapılması kararlaştırılan genel sayımda kadınların da sayılması uygun görülmüş, her vatandaşa "Osmanlı Tezkeresi" namıyla bir tezkere verilmesi kararlaştırılmıştı. Bunun için Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü ordular ile Tersane ve Tophane dairelerinin "ümera ve zabıtân-ı askeriyeden kol kol tahrir memurları tertib ve tayin" olunmuş, Beşinci ve Altıncı ordular bölgelerinde ise sayımların müşir, valiler ve mutasarrıflarca yapılması uygun görülmüştü⁵. Bununla birlikte önceki dönemlerle karşılaştığımız zaman, Tanzimat Devrinde asker alımında büyük başarı sağlandığını imparatorluk genelinde özellikle Müslüman halkın yeni düzenlemelerden memnun olduğunu görmekteyiz. Asker almanın kuralları, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ayrıntılı olarak saptanmış bulunmaktaydı. Buna rağmen uygulamada bazı aksaklıklar ve sıkıntılar ortaya çıkmış, ancak genel olarak bakıldığında önceki dönemlere oranla bu alanda başarılı olunmuştur⁶. Vereceğimiz örnekler bu kanımızı doğrulayacaktır.

Ankara valisi Vezir Mehmet Paşa ile Ankara kazası naibine, müftü, meclis üyeleri ile ileri gelenlere hitaben Ağustos 1851 tarihinde gönderilen Ferman'da orduda hizmetlerini bitirip Redife ayrılanların yelerine yeniden asker almak gerektiğinden , nüfusuna göre Anakara kazasına 40 kişinin isabet ettiği, bunların saptanması için görevlendirilen memurların yola çıkarıldığı belirtildikten sonra, oraya vardıklarında kaza halkından askerlik çağına girmiş olanların bir yere toplanmaları sağlanarak, talebe olanların imtihan için müderrislerden ve elverişsiz olanların tespiti için tabip ile birlikte zabıt, hakim, müftü, ulema ve şeyhlerle ileri gelenlerden kimseler toplanarak, gönderilen nizamnameye göre bir "Kur'a Meclisi" toplanması, hile yapılmaksızın kura çekilmesi, kendilerine kura isabet edenlere 20 gün izin verilmesi, sebepsiz yere kuraya katılmayanların derhal askere sevki, firar edenler için de yasal işlem yapılması isteniyordu⁷. Bu fermana benzer fermanlar memleketin her tarafına gönderilmiş, kura nizamnamesinde yer alan hususlar hatırlatılarak uygulamanın doğru yapılmasına özen gösterilmiştir. Her yıl, istenilen sayıda asker saptanarak gönderilmesi için ülkenin her yanında meclisler kurulmuş, istenilen sayıda asker belirlenerek birliklerine gönderilmiştir.

Erzurum ve çevresindeki köylerde kura çekilmiş, bu esnada gönüllü olarak 50'den fazla kimseler asker olmak için başvurmuştu. Başvuruların devam ettiğini Erzurum Valisi hükümete arz etmiş, gönüllüler tebrik ve takdir edilmişti⁸. Kürdistan Eyaleti dahilinde Van Kazası merkezinde herkesin memnun kaldığı

⁵ Tahririn nasıl yapılacağına dair 8 maddelik bir yönerge hazırlanarak yayınlanmıştı. Nizamiye ve redif askerleri de subayları dahil sayılacak, vatandaşlara Osmanlı tezkeresi ücretsiz verilecekti. Bkz. Ceride-i Askeriye, defa 20, 21 Zilhicce 1280 (27.05.1864). Ayrıca, Takvim-i Vekayi, defa, 748, 8 Zilhicce 1280 (14.04.1864).

⁶ Tanzimat Döneminde askerlik alanında yapılan düzenlemelerin önemli bir kısmı "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)" konulu doktora tezimizde ele alınmış bulunmaktadır. Bkz. A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

⁷ Ankara Şer'iyye Sicili, Defter No: 260, belge no: 306. (Ankara Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu)

⁸ Takvim-i Vekayi, defa 401, 27 Ra 1265 (21.02.1849)

kura işlemleri başarı ile tamamlanmıştı⁹. 5. Ordu Merkezi olan Şam'da 1280 (1863-1864) yılı kurası çekilirken 38 nefer gönüllü olarak kaydolmuştu. Ordu müşiri durumu İstanbul'a iletmış takdir almıştı. Cebel-i Dürüz'dan Şeyh Mehmet ise dört atını Orduya bağışlamıştı. "...hamiyyet ve sadakatının eseri olarak şayan-ı takdir" görülmüştü¹⁰. Üçüncü Ordu bölgesinde kura çekimi tamamlanmış, 106 kişi gönüllü olarak orduya katılmıştı¹¹. Öte yanda 1866 yılında Lazistan Sancağı'nda kura çekimi yapılmış, 4 kişi gönüllü olmuştu. Bu bilgiler Padişah'a sunulduğunda pek memnum kaldığı ifade edilmişti¹². Aynı şekilde Siroz Sancağı'nda 1866 kurası çekilirken, 13 kişi gönüllü yazılmıştı. Sivas'ta kura sırasında 16 kişinin gönüllü olduğu Liva Meclisi Mazbatası ile Bâb-ı Ali'ye iletilmişti¹³. Mirliya İsmail Paşa, Şarki Kozan, Garbi Kozan, Afşar ve Milli aşiretlerinde kura çekilirken Afşar Müdürü ve ileri gelenleri kardeş ve oğullarını gönüllü olarak asker yazdırdıklarını bildirmişti¹⁴. Ruscuk Sancağına bağlı Hezargrat Kazasında çekilen kura sırasında 18 kişi istekleriyle asker olmuşlardı¹⁵. Bağdat Vilayeti'nin , Bağdat, Kerbela, Divaniye sancaklarında kura uygulamasının ancak 1869 yılında yapılabildiği, bunun için önce nüfus sayımının tamamlandığı belirtilmekteydi. Bu vilayetin Musul, Şehri Zor ve Süleymaniye Sancakları'nda kura daha önce uygulanmıştı¹⁶. Öte yanda 5. Ordu Dairesi dahilinde bulunan Şark ve Garp Kozan ile buraların kaza ve nahiyelerinde kura çekiminin yapıldığı, ismine kura isabet edenlerin toplu olarak sevk memuruna teslim edildiği, bunların Mersin üzerinden Şam'a sevk edildikleri, geri kalanların ise 20 günlük izinleri sonunda gönderilecekleri haberine yer veriliyordu¹⁷.

İmparatorluk genelinde görülen bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, bazı bölgelerde çeşitli etkenlerle askerlikten firar edenler ve kura dışı kalmak için çeşitli yöntemlere başvuranların olduğu da anlaşılmaktadır. Taradığımız kaynaklardan derlediğimiz bazı bilgileri aktararak karşılaşılan zorluklar hakkında fikir vereceğiz.

Eski Teke Yörüşü Cemaati halkından askerlik çağına gelmiş olanlardan bir kısmını gizleyen imam Mustafa Efendi ile Mehmet Ali Efendi ve Muhtar Hacı Hasan, Kara Şahin adlı kimselerin suçlu oldukları saptanmış, Meclis-i Vala kararı ile dört ay süreyle Niğde'ye sürgüne gönderilmeleri uygun görülmüştü. Filibe Kazası'na bağlı Büyük İzzedinli'nin imam ve muhtarları da benzer suçtan dolayı Dimetoka'ya dört ay süreyle sürülüyorlardı¹⁸. Tepedelen Kazası'nda 1853 yılı kurası çekilirken ismine kura isabet eden Hamit adlı kişi,

⁹ A.g.g., Defa 408, (7.07.1849)

¹⁰ Ceride-i Askeriye, defa 52, 16 Şaban 1281 (15.12.1864)

¹¹ Ceride-i Askeriye, defa 67, 3 Zilhicce 1281 (28.4.1864).

¹² Aynı gazete., defa 115, 15 Zilhicce 1282 (1.04.1866).

¹³ A.g.g., defa 121, 131.

¹⁴ Ceride-i Askeriye, defa 138, 25 Ramazan 1282 (15.09.1865).

¹⁵ A.g.g., defa 216, 13 Zilkade 1274 (15.02.1868)

¹⁶ Ceride-i Askeriye, Defa 297, 20 Cemaziyelevvel 1286 (26.09.1869)

¹⁷ A.g.g., defa 299, 4 Receb 1286 (10.10.1869)

¹⁸ Takvim-i Vekayi, defa 413 27 Za 1265 (15.10.1849)

asıl babasını gizleyerek yerine 80 yaşına gelmiş birini babası diye gösterdiği, birkaç kişinin ise yalancı şahitlik yaptıkları anlaşılmıştı. Bunlar da Ceza Kanunu gereğince eyalet sınırları içinde uygun bir yere sürgün edileceklerdi¹⁹.

Bazıları da kur'a öncesinde parmağını veya başka yerlerini keserek sakatlıktan yararlanmak istiyorlardı. Buna teşebbüs edenlerin kurasız askere alınmaları, sürenin bunlar için 7,5 yıla çıkarılması ve durumlarına uygun hizmetlerde kullanılmaları kararlaştırılarak bunun kura kanununa da eklenmesi ön görülmüştü. Böyle bir yola başvuran Tırhala Eyaleti Yenişehir Kazası Baycır köyü halkından Mustafa'nın emsaline örnek olması bakımından kurasız asker yapılması kararlaştırılmıştı²⁰. Öte yanda isimlerine kura isabet ettiği halde başka yerlerde buldukları için 5-6 yıl askere alınmayanlar, dilekçe ile başvurarak muaf tutulmayı istemekte idiler. Öylelerinin dilekçelerinin kabul edilmeyerek derhal askere alınmalarının gerektiği hatırlatılıyordu²¹.

Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için Beşinci Ordu Müşiri'nin önerisi üzerine halka duyurulması uygun görülen hususlar, yerel gazetelerle birlikte Takvim-i Vekayi'de de yayınlanmıştı. Karşılaşılan sıkıntıları topluca gözler önüne seren bu duyuruda şunlar yer almaktaydı:

Kur'a efradından yigirmi gün hanelerine ruhsat verilenlerden bazıları gelmemekte olduğundan o misillülere hanelerine gitmelerine ruhsat verilmeyib doğruca tahsis olundukları alay ve taburlara sevk olunmakta ise de kur'a kanunnamesinde bu misillüler hakkında bir guna sarahat olmadığı gibi bazı mahallerde dahi asıl kura sahiplerinin yerlerine hafiyen ya karındaşlarını veyahut bir mikdar akçe ile diğerlerinin veyahud çıkar bulur zuumumile alil ve sakat olan kimesnelerin künye ve isimlerini asıl kura sahiplerinin isim ve künyelerine tebdilen gönderilmekte ve bu makulelerin keyfiyetleri zahire çıkarılarak salıverilmeyib asıl kura sahipleri mahallerinden istenilmekte isede bunlar hakkında muamele-i te'dibiye icra olunmadıkça şu hile ve fesadın önü alınamayacağı beyaniyle istizani havi canib-i ordu-yi Hümayundan vürud iden fi 8 Şaban sene 84 tarihli tahrirat Dar-ı Şura-yı Askeri'yeye lede'l-havale isimlerine kua isabet eden kesane hane ve taalukatlarınca olan umur ve hususlarını rü'yet etmek için yigirmi gün müddet ruhsat itası kura kanunname-i hümayunu ahkamı iktizasından olmasıyla kanunname,i mezkur ahkâmının halelden vikayesi zımında o makulelere kema-kan hanelerine yigirmi gün mühletle ruhsat ita olunması ve müddet-i mezkurenin inkızasında gelmeyenlere firar etmiş nazarıyla bakılacağından bu makule isimlerine kura isabet ederek badehu firar edenlere altmışar değnek darbiyle te'diblerinin icrası kanunname-i mezkurun onbirinci bendi ahkamı iktizasından bulunduğundan ber veçhi tahriri isimlerine kura isabet ettikten sonra hane ve mütealikatlarınca olan hususatlarını rü'yet etmek için hanelerine ruhsat verilmiş olanların içlerinden müddet-i mezkurenin inkızasından sonra gelmeyenler haklarında

¹⁹ A.g.g., defa 486, 22 B 1269, (2.5.1853)

²⁰ Ceride-i Askeriye, defa 94, 15 C.ahir 1282 (4.11.1865)

²¹ A.g.g., defa 104, 26 Şaban 1282 (13.01.1866)

dahi mezkur on birinci bend ahkâmının temami-i icrası ve isimlerini tebdilen asıl kura sahipleri yerlerine gelenler haklarında tetkikat-ı lazıme icra olunarak tebeyyün eylediği halde mücazaten saltiverilmeyüb asıl kura sahipleriyle silk-i askeriyede ibka ve istihdamları tezekkür ve ifade olunmuş olmağla ber minval-i muharrer ifa-i muktezası babında²²."

Ordu - halk ilişkilerinde önemli bir husus da kışla yapımında, tabya, istihkam ve benzeri inşaatlarda halkın gönüllü maddi destek vermesi ve bedenen karşılıksız hizmet etmesi olarak dikkat çekmektedir. Hiçbir baskı olmaksızın kendi rızalarıyla ülkenin hemen her tarafında bu tür katkıda bulunanlarla ilgili olarak kaynaklarda ve gazetelerde haber ve yorumlar yer almaktadır. Örneğin, Dördüncü Ordu'ya merkezlik yapmakta olan Erzincan'da ordu için yapılacak kışlanın malzemesi civar kazaların halkınca karşılanıyor, bu malzeme ücretsiz kent merkezine taşınıyordu. Kelkit, bina yapımında kullanılacak kereste ve odunu, Kemah, gereken kireci, Şiran, 100 adet yan ağacı ile 500 adet ufak ağacı karşılıksız sağlayacaktı²³. Malatya civarında bir köy halkının yardımı ile dört bölük piyade askerini barındıracak büyüklükte bir kışlanın inşa edildiğini teftiş için yörede bulunan Dördüncü Ordu Müfettişi Miralay Ali Sabit Bey tarafından İstanbul'a rapor edilmişti²⁴.

Kayseri ileri gelenlerinden Güpgüpzade Hacı Mustafa Efendi ile İdare Meclisi üyesi iki kişi Redif Debboy Muhafazasında bulunacak askerin kalması için kârgir olarak iki bölük askerin kalabileceği bir koğuş yaptırmışlardı²⁵.

Halkın orduya destek verdiği bir alan da istihkam, tabya ve benzeri savunma mevzilerinin güçlendirilmesi ve yeniden yapılmasında madden ve bedenen katkıda bulunmasıdır. Sınır boylarında bu tür katkıların daha çok olduğu belgelere yansımış bulunmaktadır.

Doğu Anadolu'da Osmanlı-Rus sınırında, Erzurum ve Kars'ta Kırım Savaşı sonrasında yeniden inşa ve takviye edilmeye başlanan tabya ve istihkamların tamamlanmasında maddi sıkıntı çekilmekteydi. O kadar ki, "1869 yılına gelindiğinde Kars'ta 15 numaralı Çam Tabyasının yapımı devam ediyordu. Bu tabyanın yapımında katkısı bulunan sancak yöneticileriyle görevlilerinin yaptıkları yardımlar İstihkam Komisyonunda görevli Rıza Bey tarafından kayda geçirilmiş, bir örneği de *Envâr-ı Şarkiyeye Gazetesine* gönderilerek yayınlanmıştı. Bu yayın *Ceride-i Askeriye'de* herkese örnek olması amacıyla bir kere daha yer almıştı. Sancak mutasarrıfı Emin Paşa dört gün çalıştırdığı işçi için 200 kuruş öderken Sancak Naibi, Zilan, Şuregil kaymakamlarıyla Meclis-i İdare azası Hacı İbrahim Efendi yüzer kuruş vermişlerdi. Şuregil, Zaruşad ve Kağızman ileri gelenleri 55 işçi, Terzi esnafta ustabaşısı ve ustalar ise 50 nefer çalıştırmışlardı. Dikkati çeken bir yardım da

²² Takvim-i Vekayi, defa 983,12 Rebiyülahir 1285 (1.08.1868)

²³ Ceride-i Askeriye, defa 36, 24.09.1864

²⁴ Ceride-i Askeriye,4 Şevval 1283, defa 160. (09.02.1867)

²⁵ Ceride-i Askeriye, defa 452, 21 Kanun-ı evvel 1871.

Artvin ahalisinden ve Katolik milletinden Marhassa vekili Andon'un teşvikiyle 60 neferin gelip çalışmış olmalarıydı Temmuz ayı boyunca 2135 nefer (amele-işçi) kaza memurları, tüccar ve ileri gelenlerince bedelen ve 1211 neferi ise halktan bedenlen bilfiil çalışarak istihkam tamamlanmıştı.

Ardahan'da yapımı süren Gazi Tepe istihkamatının amelesi, hiçbir zorlama olmaksızın kendi istekleriyle , Oltu, Ardahan, Ardanoç kazaları memur ve ileri gelenlerince karşılanacaktı. Bütünü 765 hisse olarak hesaplanmış olan işçi gideri gönüllü olarak katkıda bulunacaklar arsında bölüştürülmüştü. Çıldır Sancağı İdare Meclisince düzenlenen defter Padişaha sunulduğunda bu vatanperver tutum takdirle karşılanmıştı”²⁶.

Askeri birliklerin ihtiyaç duyduğu at, öküz, katır gibi koşum ve ulaşımda kullanılan hayvanların sağlanması ve barındırılması önem taşımaktaydı. Devlet, ordu bölgelerinin uygun merkezlerinde çiftlikler kurularak bu hayvanları yetiştirdiği gibi halktan da bağış yolu ile eksiklikleri tamamlamaya çaba gösteriyordu. Dördüncü Ordu süvari ve topçu alayları için hayvan yetiştirmek üzere açılması kararlaştırılan çiftliklere iane suretiyle yardımda bulunanların adları ve verdikleri hayvan sayısını kapsayan listeler dönemin önemli gazetelerinden olan Takvim-i Vekayi'de yayınlanmış, bu yayının birer suretlerine Ceride-i Askeriye'nin 82, 83, 84 sayılarında yer verilmişti. Bu yayınlardan anlaşıldığı kadarıyla çiftliklerden birisi Harput Eyaletine bağlı Tohça ve Sultan Suyu denilen yerlerde kurulmuştu. Vali, hakim, muhasebeci, tahrirat katibi, meclis üyeleri at, öküz, kısarak bağışında bulunmuşlardı²⁷. Ardahan Kazası ümera ve hanedanından Şevket Bey, Göle-Ardahan arasında yer alan Sasadil adlı çiftliğini karşılıksız olarak devlete bırakmıştı. Kars, Ardahan, halkı ise 100'den fazla kısarak bağışında bulunmuştu. Çıldır Sancağında bulunan devlet çiftlikleri için halktan 144 adet hayvan bağış olarak toplanmıştı. Söz konusu yörelerden toplam 102 kısarak, 2 esb, 36 inek, 3 öküz ve 1 manda bağış yoluyla sağlanmış bulunmaktaydı²⁸.

Siverek Sancağında “Bazı memurin ile âza-yı meclis taraflarından ianeten Dördüncü Ordu-yı Hümayun'a it'a kılınan on beş re's kısrağın kabulü, Kürdistan Valisi devletlu Paşa Hazretleri tarafından bâ tahrirât iş'ar olunmuş ve memurin ve ahali-i mümaileyhimin hizmet-i ma'ruzaları takdir ve sipas görünmüş olmağla keyfiyet Ceridemize derciyle ilamına müsaraaat olunmuştur” kaydından anlaşıldığı gibi Siverek Sancağı halkı da yardımda bulunmuş ve devrin ifadesiyle Ceride-i Askeriye'de yukarıdaki şekilde yer almıştı²⁹.

²⁶ Musa Çadırcı, “Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Devletinin Kafkasya Politikası (1856-1876)”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler I, Ankara, 2003*, ss. 65-74

²⁷ Ceride-i Askeriye, defa, 82, 19 Rebiyülevvel 1282 (10.08.1865)

²⁸ A.g.g. defa, 94, 95.

²⁹ Ceride-i Askeriye, defa, 103, 19 Şaban 1282 (06.01.1866)

Urfa Mutasarrıflığına bağlı memur ve halk, Fırka-ı İslahiye topçusu nakliyesinde kullanılmak üzere takımı ile birlikte 20 re's esteri orduya bağışlamıştı³⁰.

Anadolu tarafında halk bu tür katkılarını sürdürürken, Rumeli'de özellikle redif askerinin iğneli tüfeklerle donatılmasında destek verildiği görülmektedir. Ruscuk ileri gelenlerinden Hacı Ömer Ağazade Hafız Bey'in iğneli tüfek alımı için yaptığı 5.000 kuruşluk bağışı diğerleri izlemiş, servet sahipleriyle halk, bu tür yardım yapabilmek için Hükümete başvurmuştu. Bu başvuru memnuniyetle karşılanmış, bağışta bulunanların adlarının herkese örnek olması için gazetelerde yayınlanması uygun görülmüştü³¹. Nitekim, Ceride-i Askeriye'nin 230'uncu sayısında Tuna Vilayeti dahilinde bulunan birinci sınıf redif taburlarının iğneli tüfekle donatılmasında katkısı olanların adları yayınlanmıştı. Manisalı olup misafir olarak Ruscuk'ta bulunan Halil Ata Bey, 15 adet iğneli tüfek bedeli olarak 52,5 Osmanlı lirası vermiş, yine İzmirli olup Ruscuk'ta ticaretle uğraşan Mardirus Efendi ise 10 adet iğneli tüfek bedeli olan 35 lira bağışlamıştı. Bu iki kişinin, Tuna Vilayetini kendi memleketleri gibi görüp yardımda bulunmalarının takdir edildiği ve iğneli tüfekler için Müslüman halkın yanı sıra Hıristiyanların da yapacakları yardımın kabul edilmesini istedikleri, yardım yapmanın hangi din ve mezhepte olursa olsun bütün tebaanın birinci vazifesi olan askeriye hizmet gereği olduğu, istisnasız kabul edileceği haberi Tuna Gazetesinden aktarılıyordu. Ceride'nin 231 sayısında ise Hükümetin Nizamiye askerini hızla iğneli tüfeklerle teçhiz ettiği, vatani sevmenin, vatani göz ucuyla seyretmek veya savaşmak demek olmadığı, muhafazası ve asayişin korunması için fedakarlık gösterilmesi gerektiği, vatani koruyacak olan rediflerin eski süratle iğneli tüfeklerle donatılması için bütün yükün hükümet üzerine bırakılmayıp, hiç olmasa redif askerinin silahlarının halkın her birinin kudret ve gücüne göre yapacağı yardımlarla alınması gerektiği, Tuna Vilayeti ahalisinin redifleri iğneli tüfeklerle teçhiz ederek buna güzel bir örnek verdiği haberine yer verilmekteydi.

İmparatorluğun diğer bölgelerinde de ordunun ihtiyaçlarını karşılamada halkın ve yerel yönetimlerin katkıda bulduklarına dair belgeler ve kayıtlar vardır. Musul valisi'nin Musul'a bağlı iki tabur topçu askerinin "...*iskân ve ikâmeleri için*" bir alay topçu askerine yetecek nitelikte kent yakınlarında kışla yaptırmıştı. Hizmetinden dolayı kendisine teşekkür ediliyor, bu tür çabalarının devamı isteniyordu³².

Tanzimat Dönemi Osmanlı Ordu'sunun halkla ilişkilerinde dikkati çeken bir husus daha vardır. O da askeri hekim ve veterinerlerin buldukları bölgede halkın ve hayvanlarının sağlığı ile de ilgilenmeleridir. Başta İstanbul olmak üzere ordu merkezlerindeki tabip ve veterinerlerin halkın ve hayvanlarının sağlık problemleriyle ilgilendiklerine ilişkin yerel gazetelerde, Takvim-i Vekayi

³⁰ Ceride-i Askeriye, defa 117, 29 Zilkade 1282 (18.04.1866).

³¹ Ceride-i Askeriye, defa 228, 9 Safer 1285 (01.06.1868)

³² Vali'ye hitaben yazılan Sadrazamlık yazısı, Tahrirat-i Askeriye Defteri, No. 629, s.1.

ve Ceride-i Askeriye'de haberler çıkmaktaydı. Örneğin, Birinci Hassa Ordusu *Aşıcıbaşı* Raşit Efendi, haftanın belli günlerinde saptanmış yerlerde fakir ve kimsesiz çocuklara çiçek aşısı yapmakla görevlendirilmişti³³. Gelibolu ve İslimiye sancaklarında görülen hayvan hastalığının önlenmesi için Harp Okulu baytar hocalarından Binbaşı Osman, görevlendirilmiş, büyük çabalarla hastalığın önü alınmıştı. Binbaşı'nın başarısı takdirle karşılanmış, kendisine teşekkür edilmişti³⁴. Öte yandan Harbiye Mektebinde bir hayvan hastanesi açılmıştı. Halkın hayvanlarının sağlığıyla da ilgilenen bu hastaneye çoğu zaman iş isten geçtikten sonra yani hastalık çok ilerledikten sonra başvurulmaktaydı. Böyle yapılmaması, hastalık görülür görülmez halkın hastaneye baş vurması gerektiği ilan edilerek duyuruluyordu³⁵.

Ordu - halk ilişkilerinde göze çarpan önemli bir husus da, felaketle karşılaşan, yoksul halka subayların kendi paralarıyla yardımda bulunmalarıdır. Sofya'da iskân için gönderilen Çerkez muhacirlere Mirliya İsmet Paşa ve 1. Ejder Alayı subayları, 50 kat elbise yaptırarak vermişlerdi³⁶. Altıncı Ordu'nun "*Üçüncü Talia Taburuyla Saf Piyade Üçüncü Alayı İkinci Taburu ümera ve zâbitanı taraflarından muhacirin-i Çerakese için iane olarak i'ta olunan 4111 kuruş*" söz konusu Ordu Müşirliğince ilgililere ulaştırılmıştı. Yardımı yapanların adları ve yaptıkları bağış miktarı Gazete'de yayınlanmıştı³⁷. Ayrıca muhacirlerin yerleştirilmelerinde ortaya çıkan problemlerin çözümü için o bölgedeki askeri birlik komutanlarından fikir ve destek alınmaktaydı³⁸. Erzurum'da yapılmakta olan rüştiye mektebi masrafları için Dördüncü Ordu subay ve bazı mensupları 4805 kuruş yardımda bulunmuşlardı³⁹. Tırhala Sancağı'na bağlı Urmiye Kasabasındaki subay ve askerler uzun süreden beri harap ve yıkık olan camilerin ve çeşmelerin tamirleri için malan ve bedenen büyük çaba gösterdikleri, orayı yeniden ihya ettikleri mahallinden gönderilen mazbata ve teşekkür-nâmeden anlaşılmıştı⁴⁰.

Diğer taraftan bayındırlık işlerinde de askerin görüşüne ve zaman zaman da katkısına ihtiyaç duyulmaktaydı. Özellikle kara yolu yapımında teknik bilgiye duyulan gereksinimin karşılanmasında istihkâm subaylarından faydalanılmaktaydı. Tanzimat döneminin en önemli yol yapım projelerinden birisi olan Trabzon-Erzurum yolunun açılmasında karşılaşılan güçlüklerin

³³ Ceride-i Askeriye, defa, 6, 3 Zilhicce 1281 (28.4.1865),Cumartesi günleri Divanyolu'nda Sultan Mahmut Türbesi civarında bulunan Eczacı Corci'nin Eczacı Dükkanında; Pazar'ları Fener'de Mösyö Polosos'un Eczanesinde; Pazartesi Şehzadebaşı'nda Dimtri'nin Eczanesinde, Salı, Üsküdar'da Uncular sokağında Yorgaki'nin Dükkanında, Perşembe günleri Rumelihisarı'nda eczacı dükkanında saat (Alaturka saat) 4-7 arasında aşı yapılmaktaydı.

³⁴ Ceride-i Askeriye, defa, 142, 26 Cemaziyelahir 1283 (04.11.1866)

³⁵ Ceride-i Askeriye, defa, 274, 6 Muharrem 1286 (18.04.1869).

³⁶ A.g.g. defa 37, Selh-i Rebiyülahir,1281 (1.9.1864)

³⁷ Ceride-i Askeriye, defa 62, 27 Şevval 1281 (25.03.1865).

³⁸ Res'ül Ayın'a yeleştirilecek muhacirlerle ilgili ortaya çıkan sorunların çözümü için eski Altıncı Ordu Müşiri Mustafa Paşa'dan yardım ve destek isteniyordu. Bkz. Ayniyat , 843, 29 M 1285 ve 603 nolu yazı örneği 1, ek.

³⁹ Alay emini, kol ağası, 5 yüzbaşı, 3 mülâzim, marangoz ve onbaşının adları ve yaptıkları yardım miktarı belirtilmektedir. Bkz. Ceride-i Askeriye, defa, 67, 3 Zilhicce 1281 (28.04.1865).

⁴⁰ Ceride-i Askeriye, defa, 282, 3 Rebiyülevvel 1286 (13.06.1869).

giderilmesinde o bölgede bulunan subaylardan yardım ve görüş alınmaktaydı⁴¹. Gümüşhane'ye yarım saat uzaklıkta geçirilmesi planlanan yolun kent içinden geçirilmesi Trabzon Vilayeti Meclisince önerilmişti. Şura-yı Devlet bu önerinin fayda ve zararlarının ne olacağını bir defa da Dördüncü Ordu Müşirinden sorulmasına karar vermişti⁴².

Yapılan düzenlemeler sonucunda oluşturulan askeri birliklerin halk tarafından iyi karşılandığının bir göstergesi de bölgelerine intikal eden birlik subaylarına ve ordu komutanlarına gönüllü olarak ziyafetler vermeleridir. Hassa Ordusu'nun 2. Süvari Alayı'nın İkinci Bölüğünün Karahisar'a gelişlerinde, halk askere ziyafet vermiş, Alayın Kütahya'ya hareketi üzerine askerin ve hayvanlarının iki günlük erzakı da ahali tarafından karşılanmıştı. Halkın bu davranışı, Padişah tarafından takdire değer bulunmuştu⁴³.

Sofya'da bulunan askerler için yöre halkı ve memurlarınca mesire yerinde ziyafet verildiği, Sofya Fırka komutanı Hafız Paşanın da belde ileri gelenleriyle birlikte davet edildikleri, Şumnu ve Filibe redif taburlarının takım takım gelerek mızıkça çaldıkları, dört yüzden fazla kuzu kesildiği, yemekten sonra askerlerin üç kere "*Padişahım çok yaşa*" diye bağışladıkları haberi Tuna Gazetesinden aktarılacak Ceride-i Askeriyede yer almıştı⁴⁴.

Halkın askerlere ve subaylarına karşı duyduğu sevgi ve saygı ile birlikte gerektiğinde gönüllü olarak ihtiyaçlarını karşılamaktan geri durmadığına dair kayıtlara geçmiş bilgiler, aktardıklarımızla sınırlı değildir. Vilayet gazeteleriyle İstanbul basınının bütünü tarandığında daha çoğuna ulaşılabilecektir. Aynı şekilde askeri birliklerin yol, köprü yapımında, arazi ıslahında ve özellikle sağlık alanında yöre halkına yardımcı olduğuna ilişkin veriler de aktardıklarımızla sınırlı değildir. Bütün olup bitenler birlikte değerlendirildiğinde ordu-halk ilişkilerinin ele aldığımız dönemde oldukça geliştiği ve iyileştiğini rahatlıkla ifa edebiliriz.

Ordu- halk ilişkilerinde dikkatimiz çeken bir husus daha vardır. Memleketin çeşitli bölgelerinde askeri birliklere komuta eden üst düzey subayların o bölgelerin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler içinde olduklarıdır. Özellikle yararlı hizmetlerini gördükleri kimseler hakkında komutanlar hükümete önerilerde bulunuyorlar, bu kişilerin çeşitli şekillerde ödüllendirilmelerini istiyorlardı. Çoğunlukla yapılan öneriler dikkate alınıyor, gereği yerine getiriliyordu. Örneğin Abdi Paşa'nın Yenişehir ileri gelenlerinden Ahmet Galip Efendi'ye bir üst derece rütbesi veriliyordu⁴⁵. "*Yanya ve havalisinde bulunan memurin ile rüesa-i ahaliye rütbe ve nişan verilmesini*"

⁴¹ Ayniyat, 843, Dördüncü Ordu Müşirine yazılan 24 Mayıs 1285 tarihli yazı. Müşirin bu yol yapımı ile ilgili görüşlerine verilen cevap, aynı defter.

⁴² Ayniyat, 842, s.3. "*Taraf-ı Valâ-yı Nezaret-penâhi'den Dördüncü Ordu-yı Hümâyün Müşiriyeti Celilesi'ne*" 15 Rebiyülevvel 1286 (25.06.1869) tarihli yazı.

⁴³ Ceride-i Askeriye, defa, 256, 25 Şaban 1285 (13.12.1868).

⁴⁴ Ceride-i Askeriye, defa, 281, 25 Safer 1286 (06.06.1869).

⁴⁵ Ayniyat, 841, s.15.

vali, komutanla birlikte hükümete arz ediyordu. Önerilerin bir kısmı uygun görülürken bazılarının şimdilik gerekli olmadığı bildirilmekteydi⁴⁶. Aynı şekilde Beşinci Ordu Müşiri'nin Diyarbakır valiliğinde görev yapan bazı memurların terfi ettirilmelerin istediği, bu isteğin şimdilik uygun görülmediği kayıtlara geçmişti⁴⁷. Dördüncü Ordu Müşiri'nin Manastır eşrafından Kerimbeyzade Mahmut Bey'e İstâbil-ı Amire Müdürlüğü Payesi verilmesi isteği ise yerinde görülmüştü⁴⁸.

İmparatorluğun belli başlı merkezlerinde düzenli orduların yerleştirilmesi, üst düzey subayların halkla ve bölge sorunlarıyla daha yakından ilgilenmelerinde önemli bir etken oldu. Ordu merkezlerinde sürekli bulunan müşirler, karşılaştıkları sorunları raporlar halinde hükümete bildirirlerken ön gördükleri önlemleri de dile getiriyorlardı. Özellikle iç güvenliğin sağlanmasında zorluk çekilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ne gibi yeniliklerin yapılabileceğine dair bu sıralarda layihaların arz edildiğini görmekteyiz. Bunların belli başlıları arşiv tasniflerinde yer almaktadır. Ancak, daha dar kapsamlı yörelerin özelliğine göre yapılabilecekleri saptayan teklifler de vardır. Dördüncü Ordu Müşiri'nin Dersim Dağında yapılabileceklerle ilgili önerilerine verilen cevaplardan bir kısmı Ayniyat defterlerinde kayıtlı bulunmaktadır⁴⁹. Ordu- halk ilişkileriyle ilgili kaynaklarda yer alan bilgilerin ancak çok küçük bir bölümünü örnek teşkil etmeleri bakımından aktarmakla yetindik. Elbette ki daha başka işlerde ve alanlarda da ilişkiler olmuştur.

Bütün bunların açıkça gösterdiği gibi, yenileşme, iş bölümüne gitme çabalarına rağmen, yüzyıllardan beri süregelen alışkanlıklar ve uygulamaların askerlik alanında önceki dönemlere kıyasla varlığını sürdürmekte idi. Dış güvenliğin sağlanması aslı görevi ile birlikte iç güvenliğin korunmasında önemli görevler üstlenen ordu üst düzey yöneticilerinin yönetimi ve bayındırlığı ilgilendiren, ülke kalkınmasında öncelikli görülen işlere bigane kalmaları mümkün değildi. Onların bu müdahalelerini bu açıdan da değerlendirmekte yarar vardır. Ordu - halk bütünleşmesi bağlamında bakıldığında ilişkilerin oldukça sıklaştığı ve geliştiği, halkın askeri birliklerle sürekli iç içe yaşamasının ve bölge ordu merkezlerinin kurulmasının çok isabetli bir karar olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Dikkati çeken bir husus da yapılan düzenlemelerde bütün yükün Müslüman halka yüklendiğinin açıkça görülmesidir. Gerçi, Müslüman olmayanları da bazı katkıları görülmekte idi. Özellikle Kırım Savaşı esnasında İstanbul halkının gönüllü olarak maddi katkıda bulduklarını görüyoruz. Bu halk arasında Müslüman olmayanlar da bulunuyordu. Kiliseler ve cemaatler aralarında topladıkları paraları ilgili makamlara teslim ediyorlardı. Bu yardımlarla ilgili olarak dönemin gazetelerinde sık sık haberler yer almaktaydı. Ancak, dış

⁴⁶ A.g.d., s.12.

⁴⁷ Ayniyat , 841, s. 25.

⁴⁸ A.g.d. s. 30.

⁴⁹ Bkz. Ayniyat, 841, s. 36.

TANZİMAT DÖNEMİNDE ORDU-HALK İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

telkinler, yüzyıllardan beri asker vermemenin kendilerine sağladığı rahatlık ve avantajlar ile daha başka gelişmelerin etkisiyle ulusal ayaklanmaların ve bilinçlenmenin etkilerinden dolayı bu kitlenin askerliğe ısınmasına yönelik çabalar olumlu sonuç vermemiştir.

Tanzimat Döneminde askerlik alanında yapılan düzenlemelerin ortaya çıkardığı yeni ordunun yapısı gereği halkla daha çok iç içe oluşu, askerliğin süreye bağlanması, asker alma usullerinin daha adil hale getirilmesi ve devlet tarafından bir vatan borcu haline getirilerek bu anlayışın halk'a mal edilmesi yukarıda değindiğimiz katkıların artmasına yol açmıştır. Böylece uzun yıllardan sonra İmparatorluk genelinde ilk kez halk-ordu bütünleşmesi gerçek anlamda sağlanmış, halkın desteğini alan askerlerimiz vatan müdafaasında daha başarılı olmak için büyük bir çabanın içerisine girmişlerdi. Ne var ki ülke yönetiminde ortaya çıkan sorunlar, özellikle mali sıkıntılar Tanzimat ordusunu da olumsuz etkilemiştir. Özellikle silah, cephane sağlanması tamamen dışa bağımlı olmaya başlamış, ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalarla savaşlar, kuruluş aşamasında olan yeni ordunun istenilen başarıyı göstermesini engellemiştir. Bununla beraber, halkla silahlı kuvvetlerin ilişkileri, önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak derecede düzelmiş, karşılıklı yardımlaşma ve desteklemede önemli gelişmeler sağlanmıştır.